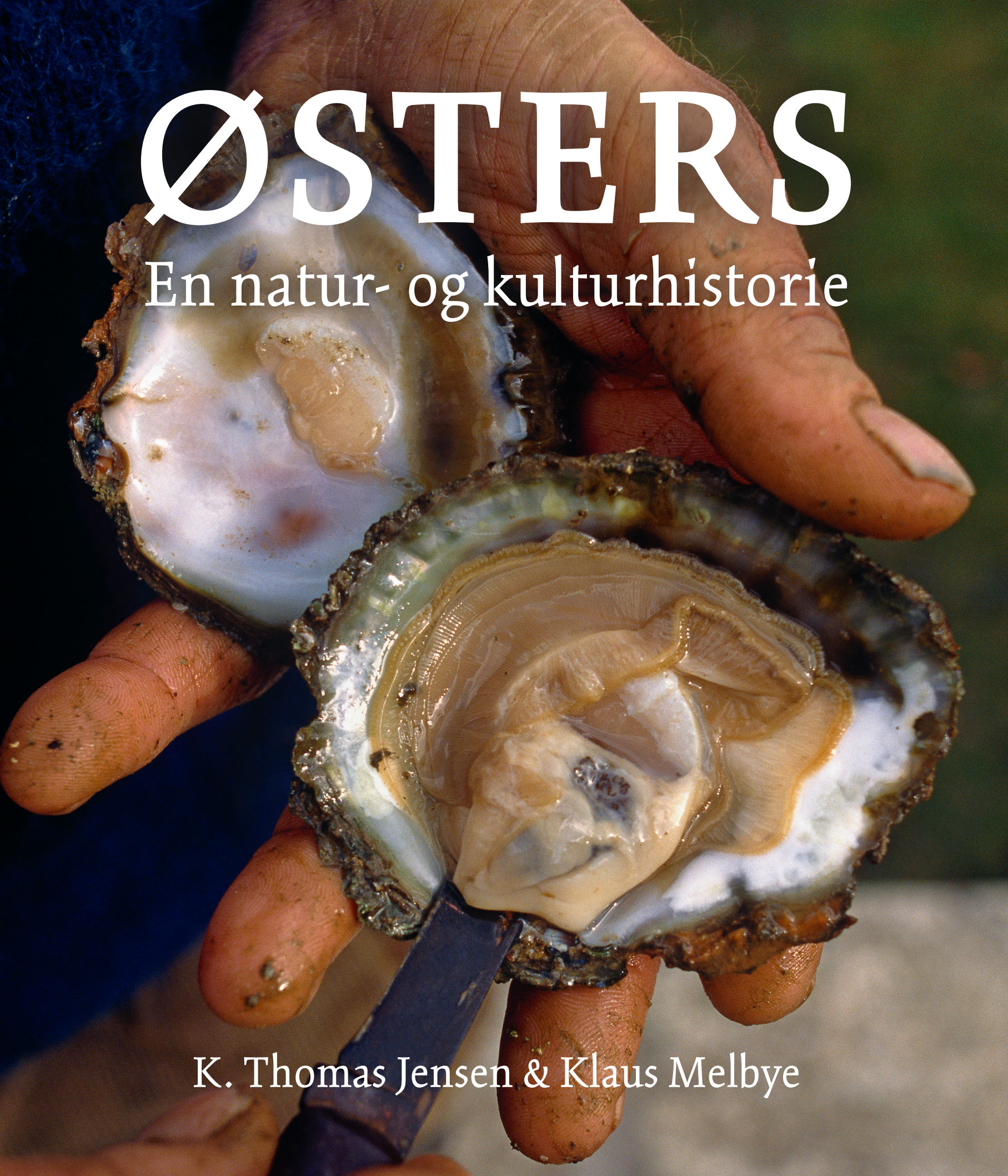

ØSTERS

En natur- og kulturhistorie

K. Thomas Jensen & Klaus Melbye

ØSTERS

K.Thomas Jensen & Klaus Melbye

Med tegninger af Jens Gregersen

ØSTERS

En natur- og kulturhistorie

Forord

Hvem har ikke tænkt, hvad det dog var for en underlig slimklat, der røg indenbords, første gang man lidt frygtsomt indtog en rå østers med dens salte og metalliske smag? Og man kan næsten heller ikke fortære en østers uden at tænke på køkkenmøddinger fra stenalderen og østers som en kongelig spise. I perioder fattigmandsføde og til andre tider en yderst værdsat delikatesse for de få. Østers er en historie for sig.

Der er mange østersarter i verden, men her i landet har vi for tiden to. Vores oprindelige østers: *Ostrea edulis* – europæisk østers – som har været med os, fra de første danskere i stenalderen bosatte sig ved kysterne. Og så er der den nye østersart: *Magallana gigas* – stillehavsøsters. En invasiv art, der er introduceret gennem dyrkningsanlæg, og som spreder sig med konsekvenser for den indfødte flora og fauna.

I denne bog fortæller vi om østers og deres kultur- og naturhistorie.

Bogen indledes med et strejftog gennem Vestens østershistorie fra de tidligste indvandrere til Europa og frem til i dag – med særlig fokus på nogle af højdepunkterne i den danske østershistorie. Både grækerne og romerne har deres østershistorie. For dem var østers en påskønnet delikatesse og et fødeemne med sundhedsværdi. Romerne udviklede tidligt dyrkningsfaciliteter til østers, som senere dannede grundlag for franskmændenes kulturanlæg. Og også de første europæere, der ankom til de nordamerikanske flodmundinger, udnyttede forekomsten af de mange og store østersrev, som nok kunne gøre sejlads vanskelig, men også var en kilde til føde og handel. For flere bysamfund ved Chesapeake Bay og Hudsonflodens munding har østers været afgørende for udviklingen.

Vi ser på, hvad østers betød for vore stenalderforfædre, og diskuterer, om de rige østersforekomster ved de danske kyster kan have medvirket til en sen startdato for agerbrugskultur i Danmark. Vi ser også på den store

Figur 1. *Oysters* (1862) af den franske maler Édouard Manet.

betydning, østers senere fik i Vadehavet og i Limfjorden. Vadehavet var i århundreder den vigtigste danske østerslokalitet. Oprindelsen af østersbankerne i Vadehavet tilskrives Knud den Store, som i 1000-tallet angives at have udlagt engelske østers netop her – men kan det nu også være rigtigt? I hvert fald blev østersene i Vadehavet i 1587 gjort til et kronregale af Frederik 2., og fiskeri af østers blev overladt til forpagtere mod betaling og med forpligtelse til årligt at forsyne kongehuset og hoffet med anselige mængder af den eksklusive spise. Flensborgøsters – sådan navngivet efter udskibningsstedet – blev dermed en efterspurgt handelsvare og solgt i store dele af Østersøregionen helt til Skt. Petersborg. Men med tabet af Slesvig i 1864 forsvandt den danske interesse for Vadehavets østers, og østersfiskeriet blev i stedet intensiveret af tyskerne. I Tyskland voksede markedet og efterspørgslen med jernbanens fremkomst, og til sidst forsvandt østers fra Vadehavet. Det førte til forsøg med at dyrke østers i kulturer – hvilket først lykkedes med stillehavsøsters i 1986.

Europæisk østers dukkede til gengæld op i Limfjorden i midten af 1800-tallet efter 800 års fravær. En storm i 1825 havde igen åbnet Limfjordens forbindelse til Nordsøen og skabt levebetingelser for østers. Men spørgsmålet er her, om de kom af sig selv, eller om Limfjorden blot har været et stort kulturbassin for østers. I hvert fald har østersproduktionen i Limfjorden gennem det meste af 1900-tallet været afhængig af udsætning af importerede ungøsters i millionvis. Efter nogle årtiers ugunstige forhold for østers i Limfjorden fra 1960'erne og frem har der siden 1990'erne igen været nogle gode år for europæisk østers betinget af de klimaforandringer, der også har ført til spredning af stillehavsøsters.

Spredningen af stillehavsøsters er et eventyr for 'selvpluk'-østersnydere og et mareridt for naturelskere, der ser de forvildede kulturøsters som en gedigen trussel mod unikke naturområder og deres flora og fauna. Begge synspunkter rummer en sandhed: De smager godt, disse østers, som jo mange steder i verden dyrkes til konsumbrug, men de forandrer også økosystemer.

For at forstå de to danske østersarters udbredelse og bestandssvingninger ser vi derfor nærmere på deres biologi. Hvad er det for nogle skabninger, disse arter med det rå ydre og det sarte indre? Bogen indeholder en beskrivelse af østersarternes levevis, fødegrundlag og formering og en gen-

nemgang af de fjender, der kan have betydning for østers. På den baggrund klarlægges også stillehavsøstersens succes som invasiv art i danske farvande og nogle af de følgevirkninger, den kan have.

Østers kan have betydning for mange andre arter og processer, i de områder hvor de er udbredt, og betegnes ofte som økosystemingeniører. Det er derfor vigtigt at se på, hvordan eksempelvis rev dannet af stillehavsøsters påvirker biodiversiteten. Og man kan også spørge, hvilke konsekvenser det har, at tætte østersbestande kan filtrere et betydeligt vandvolumen. Og hvor stor østersarternes betydning for kulstoflagringen er: Kan østersrev virkelig tilbageholde CO₂?

Østers er under alle omstændigheder gode at spise, og bogens gennemgang af østersens kultur- og naturhistorie lukkes derfor med en beskrivelse af den ernæringsmæssige værdi af den lille, salte slimklat. Østers er en 'powerpakke' af vigtige mineraler og essentielle flerumættede fedtsyrer, og det er ikke så underligt, at de jævnligt optræder på menukortet. Men østersspisning kan også være forbundet med farer. Østers opvokset i nærheden af spildevandsudløb, eller som har været udsat for opblomstring af giftige alger, skal undgås.

*Stor stillehavsøsters i Horsens Fjord
spredt fra kulturanlæg.
Tegnet ved Vorsø.*

Indhold

13 **Skaldyr bidrog til vores overlevelse i starten**

19 **Om østersarter**

25 **Østersspor gennem tiderne**

27 Stenalderens østersdynger

28 Grækerne og romerne

34 Østers i renæssancen

37 Østersbestandene truet af overfiskning

43 Europæerne fandt et østersparadis i Amerika

43 *Chesapeake Bay – et østersklondike*

50 *Manhattan: The Big Oyster*

57 **Den danske østershistorie – fra stenalderen til nutiden**

58 De første danskere boede ved spisekammeret – Ertebøllekulturen

59 Skaldyrsbrugere ved Norsminde Fjord

61 Hvordan åbnede vore forfædre en østers?

62 Blev landbrug i Danmark forsinket af rige østersforekomster?

65 Østerskulturen på standby

66 Bragte Knud den Store østers til Vadehavet?

68 Kongens østers: fra subsistensressource til delikatess

70 To østersbrands for borgerskabet i det 17. og 18. århundrede

70 Flensborgøsters fra de kongelige og de hertugelige banker

72 Husholderisk forvaltning af østersbestanden

74 Østers til hof, myndighedspersoner og præster

76 Højers østersepoke

77 Østersmarkedet: fra Højer til Skt. Petersborg

